บทความพิเศษ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สงัด เปล่งวานิช พ.บ.

(๕๑/๑ ซอยสายลม ๑, ถนนพหลโยธิน)

สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ทรงได้รับการเฉลิมพระนามาภิไธยใหม่เป็น **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ นี้เอง, ซึ่งเป็นการเหมาะสมกับที่ได้ทรงเป็นพระราชชนนีอันประเสริฐพระองค์เดียวที่เหลืออยู่เป็นหลักอันล้ำเลิศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. นอกจากนี้พระกรณียกิจของพระองค์ที่ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระราชวงศ์และแก่ประชาชนชาวไทยก็มีเป็นอเนกประการ. ในวาระดิถีวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๓ อันเป็นวันคล้ายวันประสูติครบรอบปีที่ ๗๐ ของสมเด็จพระศรีนครินทรา บรมราชชนนี จึงเป็นการสมควรที่จะนำพระเกียรติประวัติของพระองค์ท่านมาเผยแพร่ให้ปรากฏสืบต่อไป.

สมเด็จพระบรมราชชนนีในรัชกาลปัจจุบันมีพระนามเดิมว่า สังวาลย์ ตะละภัฏ, ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ พระชนกมีนามว่า ชู และพระชนนีมีนามว่า กำ.* สันนิษฐานว่าแต่เมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่มาก. ได้ทรงศึกษาวิชาชั้นประถมและมัธยมศึกษาที่โรงเรียนสตรีวิทยา, และทรงสมัครเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๖. ขณะนั้นทรงมีพระชันษาเพียง ๑๓ ปี, ทรงเป็นนักเรียนที่มีพระชันษาอ่อนที่สุดของโรงเรียน. แต่ปรากฏว่าการศึกษาของพระองค์ได้ผลดียิ่งและทรงเป็นที่รักและไว้วางใจของบรรดาพระสหายร่วมสำนักเรียนทั่วกัน.

---

* จากสมุดทะเบียนของโรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัย, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล.

ได้ทรงศึกษาและฝึกงานทั้งในโรงพยาบาลและนอกสถานที่ตามหลักสูตรจนสำเร็จได้รับประกาศนียบัตรผดุงครรภ์และพยาบาลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐.

ในระหว่างเวลาเดียวกันนี้ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงศึกษาวิชาสาธารณสุขอยู่ที่มหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ด, เมือง บอสตัน, รัฐ แมสสาชูเส็ทท์, สหรัฐอเมริกา, ผู้ซึ่งปวงแพทย์ ถวายความยกย่องให้ทรงเป็น "พระบิดรแห่งการแพทย์แผนปัจจุบันของไทย", ทรงพระดำริเห็นว่าการที่จะจัดการศึกษาวิชาแพทย์และพยาบาลของประเทศไทยให้ได้ผลดี, มีมาตรฐานเท่าเทียมนานาอารยประเทศนั้น, จำเป็นต้องเตรียมองค์บุคคลเพื่อวางรากฐานขั้นต้นให้แน่นแฟ้นเสียก่อน, กล่าวคือจัดเตรียมทั้งแพทย์และพยาบาลให้มีคุณวุฒิสูง, เพื่อได้เป็นครูอาจารย์ถ่ายทอดวิชาการแก่นักศึกษารุ่นต่อ ๆ ไป. พระองค์จึงได้ทรงติดต่อหารือมายังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร, ซึ่งขณะนั้นยังดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่น และทรงดำรงตำหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการและผู้บัญชาการโรงเรียนราชแพทยาลัย, ทรงขอให้สมเด็จกรมพระยาพระองค์นั้นคัดเลือกนักเรียนที่เหมาะสมจะไปศึกษาต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา, โดยสมเด็จพระบรมราชชนกจะประทานทุนส่วนพระองค์ให้แก่ผู้ที่จะไปศึกษาวิชาแพทย์, ส่วนทุนพยาบาลนั้นเป็นทุนพระราชทานของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ๑ ทุน, เป็นทุนประทานของสมเด็จเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพ็ชรบุรีราชสิรินทร ๑ ทุน.

ชะรอยจะเป็นบุพเพสันนิวาส, เทพยดาจึงดลบันดาลใจให้เสด็จในกรมพระยาชัยนาทนเรนทร ทรงคัดเลือกสมเด็จพระบรมราชชนนีและนางสาวอุบล ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ให้ได้รับทุนไปศึกษาวิชาพยาบาล, เพราะปรากฏว่าสมเด็จพระบรมราชชนกทรงสนพระทัยในสมเด็จพระบรมราชชนนีตั้งแต่วันแรกพบที่สหรัฐอเมริกา. นักศึกษาแพทย์ ๒ นายผู้ได้รับทุนศึกษาวิชาแพทย์นั้น ได้แก่นักศึกษาแพทย์ลิ ศรีพยัตต์ และนักศึกษาแพทย์นิตย์ เปาเวทย์.* นักศึกษาชายหญิงทั้ง ๔

* ปัจจุบันคือ หลวงลิปีธรรมศรีพยัตต์, อดีตอธิบดีกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์, และ พันโท นิตย์ เวชชวิศิษฏ์, อดีตอธิบดีกรมการแพทย์, ตามลำดับ.

คน ได้ออกเดินทางไปสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๐ โดยเรือจากกรุงเทพ ฯ, ทั้ง ๆ ที่ระหว่างนั้นมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ยังไม่เลิก, จึงนับว่าเป็นการผ่าอันตรายอย่างยิ่ง. ได้เดินทางนานถึง ๖ สัปดาห์ จึงได้ถึงที่หมายปลายทางคือสหรัฐอเมริกา และได้แยกย้ายกันเข้ารับการศึกษาตามที่สมเด็จพระยุพราชซนกได้ทรงจัดเตรียมไว้ให้.

สมเด็จพระยุพราชซนนี้ได้ทรงเข้าศึกษาวิชาเบื้องต้นจากโรงเรียนหลายแห่งในรัฐต่าง ๆ เพื่อเตรียมเข้ามหาวิทยาลัย, จนถึงต้นปี พ.ศ. ๒๔๖๓ จึงได้ทรงเข้าเป็นนักศึกษาวิชาการอนามัยโรงเรียนที่แมสสาชูเส็ทท์ อินสติติวท ออฟ เท็คโนโลยีย์, หรือที่มีชื่อเรียกกันย่อ ๆ ว่า เอ็ม. ไอ.ที. ขณะนั้นสมเด็จพระยุพราชซนกซึ่งกำลังทรงศึกษาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ในมหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ด ก็ได้ทรงศึกษาวิชาบางวิชาที่ เอ็ม.ไอ.ที. นี้ด้วยเช่นกัน. ในเดือน กันยายน ปีเดียวกันนี้ได้ทรงหมั้นก่อนเสด็จกลับประเทศไทย และต่อมาสมเด็จพระยุพราชซนกได้เสด็จกลับมาล่วงหน้าก่อน เพื่อ ทรงเตรียม การ อภิเษกสมรสกับสมเด็จพระยุพราชซนนี้. ในงานอภิเษกสมรสครั้งนี้ เสด็จในกรมพระยาชัยนาท ฯ ได้ทรงจัดนักเรียนแพทย์ไปช่วยเดินโต๊ะหลวงถวายที่วังสระปทุมด้วย.

ครั้นแล้ว ทั้งสองพระองค์จึงได้เสด็จกลับไปศึกษาต่อ, โดยทรงแวะประเทศต่าง ๆ ในยุโรป. ในระยะหลังนี้สมเด็จพระยุพราชซนนี้ทรงศึกษาวิชาหนักไปในทางวิทยาศาสตร์การพยาบาล และเคหศาสตร์, เป็นการเตรียมพระองค์ไว้เพื่อทรงช่วยสมเด็จพระยุพราชซนกพัฒนาการศึกษาวิชาแพทย์และพยาบาล, เพราะทรงเห็นความสำคัญของการประสานงานซึ่งกันและกันระหว่างอาชีพทั้งสองนี้. ด้วยเหตุนี้เอง, แม้เมื่อสมเด็จพระยุพราชซนกสิ้นพระชนม์แล้ว, สมเด็จพระยุพราชซนนี้ก็ได้ทรงปฏิบัติพระภารกิจต่อเนื่องจากที่สมเด็จพระยุพราชซนกทรงปฏิบัติค้างไว้ให้ดำเนินไปด้วยดี, เป็นผลให้การศึกษาวิชาแพทย์และพยาบาลบรรลุผลสำเร็จตามพระประสงค์.

เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๔ สมเด็จพระยุพราชซนกก็ทรงศึกษาสำเร็จได้รับประกาศนียบัตรสาธารณสุขศาสตร์. ในตอนปลายปีทั้งสองพระองค์จึงได้เสด็จไปประเทศอังกฤษ และประเทศต่าง ๆ ในยุโรป, เนื่องจากสมเด็จพระยุพราชซนก

ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนรัฐบาลไทย เพื่อเจรจากับผู้แทนมูลนิธิ ร็อคกี้เฟลเลอร์ ให้มาช่วยพัฒนาการศึกษาวิชาแพทย์ในประเทศไทย. วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ประสูติสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ที่กรุงลอนดอน, ประเทศอังกฤษ. ปลายปีนั้นเอง จึงได้เสด็จกลับประเทศไทย เพราะมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมราชชนกทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย. ระหว่างที่ประทับที่กรุงเทพ ฯ เป็นเวลาปีเศษ, สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงร่วมมือกับสมเด็จพระบรมราชชนกช่วยปรับปรุงการศึกษาวิชาพยาบาลให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นเป็นอันมาก.

วันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘, หลังจากที่ได้เสด็จเป็นประธานในพิธีเปิดสงขลาพยาบาลแล้ว, ทั้งสองพระองค์พร้อมด้วยพระธิดาได้เสด็จไปประเทศต่าง ๆ ในยุโรป, เนื่องจากนายแพทย์ถวายคำแนะนำให้สมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จไปพักผ่อนรักษาพระองค์ในประเทศที่มีอากาศเย็น. ขณะประทับอยู่ที่เมือง ไฮเดลแบร์ก ประเทศเยอรมนี, สมเด็จพระบรมราชชนนีประสูติลันเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๘ ที่โรงพยาบาล เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘. ต่อมาทั้งสองพระองค์จึงได้เสด็จมาประทับอยู่ที่เมือง โลซานน์, ประเทศสวิตเซอร์แลนด์, จนถึงวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๖๙ จึงได้เสด็จไปสหรัฐอเมริกา, โดยที่สมเด็จพระบรมราชชนกมีพระประสงค์จะทรงศึกษาวิชาแพทย์ต่อก. ณ ที่นี้สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงมีพระภารกิจทางครอบครัวเพิ่มมากขึ้น, แต่ก็ได้ทรงปฏิบัติพระภารกิจนั้น ๆ ด้วยพระองค์เองแทบทุกอย่าง. นอกจากนี้ยังต้องทรงร่วมกับสมเด็จพระบรมราชชนกออกสังคมกับชาวต่างประเทศ, ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของชาติบ้านเมืองเป็นที่ตั้ง.

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐, ณ เมือง บอสตัน, เป็นวันพระราชสมภพของลันเกล้า ฯ รัชกาลปัจจุบัน. ปีถัดมาสมเด็จพระบรมราชชนกก็ทรงศึกษาสำเร็จวิชาแพทย์ได้รับปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตย์เกียรตินิยม เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑, และพร้อมกันทุกพระองค์ได้เสด็จกลับประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑. หลังจากที่สมเด็จพระบรมราชชนกได้เสด็จขึ้นไปทำหน้าที่แพทย์ที่โรงพยาบาล แมคคอร์มิค, จังหวัดเชียงใหม่ได้ไม่ถึงเดือนก็ต้องเสด็จกลับกรุงเทพฯ

เพราะประชวร และในที่สุดได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒. ขณะนั้น สมเด็จพระบรมราชชนนีมีพระชนมายุเพียง ๒๕ พรรษา, พระธิดาและพระโอรสก็เพิ่งเจริญพระชนมายุได้เพียง ๖, ๔, และ ๑ พรรษาเศษตามลำดับ. พระองค์จึงต้องทรงคอยเฝ้าดูแลอย่างใกล้พระทัยอย่างยิ่ง เพื่อทะนุถนอมเจ้านายพระองค์เล็กทั้ง ๓ พระองค์นั้นให้ทรงได้รับการศึกษาอบรมให้สมกับที่ทรงเป็นพระโอรสและพระธิดาของเจ้านายผู้สูงศักดิ์ และให้ทรงมีพระอนามัยดี, ทั้ง ๆ ที่ในส่วนพระองค์เองตกอยู่ในท่ามกลางของความว้าเหว่พระทัย, ความวิตกกังวลรอบด้าน, แต่ก็ได้ทรงต่อสู้กับศึกในพระทัยอย่างทรหดอดทน, มิได้ทรงแสดงอาการท้อแท้ให้เห็นเป็นที่ปรากฏแก่สายตาผู้อื่น. เคยประทานโอกาสให้ผู้ใกล้ชิดได้เข้าเฝ้าและเล่นกีฬาในวังสระปทุม อย่างไรก็ยังคงโปรดให้เป็นไปเช่นเดิม.

ต่อมาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ สมเด็จพระบรมราชชนนีพร้อมด้วยพระโอรสและพระธิดาก็เสด็จจากกรุงเทพ ฯ ไปประทับที่เมืองโลซานน์, ประเทศสวิตเซอร์แลนด์, เพื่อการศึกษาและพระอนามัยของเจ้านายเล็ก ๆ ทั้ง ๓ พระองค์นั้น ในดินแดนอันห่างไกลจากพระญาติวงศ์และพระสหาย. สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงต้องทรงรับพระภาระทุกประการอย่างหนักด้วยพระองค์เอง. ต่อมาเมื่อพระยาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ, รัฐบาลในสมัยนั้นมีมติให้ถวายราชสมบัติแด่พระโอรสพระองค์ใหญ่เป็นพระมหากษัตริย์สืบแทนต่อไปตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่มาก, ก็ยิ่งเป็นการเพิ่มพระภาระให้หนักยิ่งขึ้นแก่สมเด็จพระบรมราชชนนีในเรื่องถวายพระอภิบาลเกี่ยวกับการระวังรักษาพระอนามัย และถวายการศึกษาอบรมแก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อความเหมาะสมที่ทรงเป็นพระประมุขของประเทศ. พระราชภารกิจที่เกี่ยวกับทางราชการและอื่น ๆ สมเด็จพระบรมราชชนนีต้องทรงรับเป็นพระภาระให้แทบทั้งสิ้น. กล่าวได้ว่าทุกสิ่งทุกประการดำเนินไปได้โดยราบรื่นและเรียบร้อยก็ด้วยพระปริชาสามารถของสมเด็จพระบรมราชชนนีซึ่งทรงปฏิบัติไปตามวิธีของพระองค์เองโดยแท้, ยากที่จะหามารดาคนใดทำได้เหมือน, เป็นผลให้ชาติไทยได้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐถึงสองพระองค์.

เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนนีทรงนำสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ฯ ทั้งสองพระองค์และพระชิดาทรงเจริญวัยขึ้น พอค่อยผ่อนคลายพระภารกิจอันครัดเคร่งมาแต่แรกลงบ้าง, ก็พอดีสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้น, เป็นเหตุให้พระบรมราชชนนีทรงได้รับความลำบากพระทัยเพิ่มขึ้นหลายประการ, เพราะการติดต่อกับประเทศไทยเป็นไปด้วยความยากลำบาก. นอกจากนั้นในระหว่างเวลาดังกล่าวยังมีเหตุการณ์ทางการเมืองบีบบังคับเพิ่มขึ้นอีก, จะหาผู้ที่อยู่ใกล้ชิดติดต่อปรึกษาและวางพระทัยได้ก็ยากที่จะหา. สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงจำต้องทรงต่อสู้ให้ความคุ้มครองสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเต็มพระกำลังอยู่โดยโดดเดี่ยวแต่ลำพังพระองค์เอง. และเหตุการณ์ทุกสิ่งที่ทรงตัดสินพระทัยดำเนินการไปนั้นปรากฏว่าเป็นไปด้วยดีในเวลาต่อมา.

เมื่อสงครามโลกผ่านพ้นไปแล้ว, สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงนำล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลปัจจุบันพร้อมด้วยสมเด็จพระพี่นาง ฯ เสด็จกลับประเทศไทย, ได้ประทับอยู่ด้วยความสุขสบายชั่วระยะเวลาอันไม่นานนัก, พระเคราะห์อันใหญ่หลวงก็บังเกิดขึ้นในเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลผู้ซึ่งกำลังเป็นที่เคารพรักของปวงประชาชนเสด็จสวรรคตโดยปัจจุบัน ณ พระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง, เป็นกรณีที่ก่อให้เกิดความเศร้าสลดอย่างสุดซึ้งแก่ประชาชนทั่วประเทศ. ในส่วนองค์สมเด็จพระบรมราชชนนีนั้น ยากที่จะสรรหาคำใดมากล่าวให้แม้นเหมือนกับความที่ทรงสลดพระทัยอย่างแสนสาหัสที่มีซึ่งอยู่ในพระทัยได้. อาศัยที่พระองค์ทรงยึดมั่นอยู่ในหลักพระธรรมเป็นที่ตั้ง, ในที่สุดก็ค่อยหักห้ามพระทัยได้, ค่อยผ่อนคลายความโศกสลดให้เบาบางลง, ทรงตั้งพระสติเพื่อปฏิบัติพระภารกิจอันจะพึงมีมาสืบต่อไป, ทั้ง ๆ ที่ในห้วงลึกของพระหฤทัยนั้นยังแฝงอยู่ด้วยความเศร้าสลดและรู้สึกพระองค์ว่าทรงว้าเหว่อยู่.

หลังจากที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงนำเสด็จล้นเกล้า ฯ รัชกาลปัจจุบันไปทรงศึกษาต่อในต่างประเทศพร้อมด้วยสมเด็จพระพี่นาง ฯ ได้ไม่นานนัก, พระองค์ก็ทรงประสบกับพระเคราะห์ร้ายอีก. เหตุการณ์ที่ทำให้ยังเกิดความหวาดหวั่นและระทมทุกข์ในพระทัยอย่างแสนสาหัสครั้งหลังนี้เกิดขึ้นเมื่อล้นเกล้า ฯ รัชกาลปัจจุบันทรงประสบอุบัติเหตุรถยนต์. สมเด็จพระบรม

ราชชนนีได้ทรงเผชิญกับเหตุการณ์ร้ายแรงที่กระทบกระเทือนพระทัยอย่างหนักหลายครั้งหลายหน, เริ่มแต่การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จบรมราชชนกจนถึงเหตุการณ์ครั้งหลังสุดนี้. พระองค์ต้องทรงได้รับแต่ความระทมทุกข์ในพระทัยอย่างสุดซึ้งซ้ำเติมครั้งแล้วครั้งเล่า. การที่พระองค์ทรงสงบพระทัยไว้ได้ทุกครั้งเช่นนี้ยากที่จะหาผู้ใดอื่นปฏิบัติตนและทำใจเยี่ยงสมเด็จพระบรมราชชนนีได้. เหตุการณ์ครั้งหลังนี้ทำให้พระองค์ทรงตั้งพระทัยศึกษาพระธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ทรงเข้าพระทัยลึกซึ้งยิ่งขึ้น, ทรงศึกษาพระไตรปิฎกภาษาต่างประเทศ รวมทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต. นอกจากนี้ยังได้ทรงศึกษาวิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับจิตวิทยาและสังคมศาสตร์, ตลอดจนวิชาปรัชญาในมหาวิทยาลัยโลซานน์, เพื่อเป็นเครื่องช่วยกล่อมเกลาพระทัยให้อยู่ในความสุขสงบ.

สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงใช้ความรู้ที่ได้รับมานั้นมิใช่เพียงเพื่อประโยชน์แก่พระองค์เองเท่านั้น, หากแต่ยังได้ทรงเผื่อแผ่ให้เป็นประโยชน์เพื่อความผาสุกของปวงชนและประโยชน์สุขของประเทศชาติตลอดมา. ดังจะเห็นได้ว่าตลอดเวลาที่พระองค์ประทับอยู่ในประเทศไทย, นอกจากจะประทานเงินส่วนพระองค์ช่วยบำรุงพระพุทธศาสนา, อาทิเช่นจัดพิมพ์พระไตรปิฎก, หนังสือธัมมะต่าง ๆ เผยแพร่แก่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่, ประทานเงินทุนประเดิมเพื่อบำรุงวัดในพระพุทธศาสนาจำนวนมากหลาย, ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของมูลนิธิคนพิการ, มูลนิธิจิต. อารีซึ่งให้การศึกษาแก่เด็กผู้เป็นลูกหลานของผู้ป่วยโรคเรื้อนที่จังหวัดลำปางและมูลนิธิอื่น ๆ. ในด้านโรงพยาบาลก็ทรงให้ความสนับสนุนและอุปการะทุกประการจนได้สร้างโรงพยาบาลที่ทันสมัยขึ้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน, และได้รับพระกรุณาให้ขนานนามโรงพยาบาลแห่งนั้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าโรงพยาบาล "ศรีสังวาลย์". เมื่อทรงว่างจากพระธุรกิจก็เสด็จเยี่ยมประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร, ประทานเข้าของเครื่องใช้แก่ผู้ยากจน ณ ถิ่นนั้น ๆ, ทรงเยี่ยมและประทานเครื่องอุปโภคแก่ตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อประทานกำลังใจให้แก่เขาเหล่านั้น, ทรงบริจาคเงินจัดสร้างโรงเรียนให้ตามถิ่นทุรกันดารมากแห่ง. ครั้งใดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เสด็จไปต่างประเทศก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์, ซึ่งก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจให้เป็นที่เรียบร้อย, เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติด้วยดีตลอดมา.

กิจกรรมที่เกี่ยวกับการแพทย์ครั้งหลังสุดนี้ก็ได้แก่การที่พระองค์ทรงริเริ่มจัดตั้งหน่วยแพทย์อาสาสมัครเคลื่อนที่, โดยได้ทรงชักชวนแพทย์และพยาบาลให้ใช้เวลาว่างร่วมมือกันออกไปทำการตรวจและบำบัดโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชนในถิ่นทุรกันดารและอยู่ห่างไกลจากสถานพยาบาลของทางราชการซึ่งก็ได้รับผลดี, เพราะปรากฏว่ามีประชาชนคนเจ็บไข้ในถิ่นนั้น ๆ มารับการตรวจรักษาเป็นจำนวนมาก. พระองค์เองเมื่อทรงมีโอกาสก็เสด็จร่วมไปกับหน่วยแพทย์ ฯ นี้ และทรงแจกเครื่องอุปโภคและบริโภคแก่ราษฎรที่ยากจนด้วยพระองค์เอง. หน่วยแพทย์ ฯ ดังกล่าวเมื่อเริ่มแรกก็มีเพียงจำนวนน้อย แต่ต่อมาก็เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นลำดับ, จนมีหลายสิบหน่วยและกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ. รัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญและประโยชน์ของหน่วยแพทย์ ฯ นี้ว่าได้ช่วยบำบัดประชาชนคนเจ็บไข้จำนวนมาก, จึงได้ออกคำสั่งให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือกับหน่วยแพทย์ ฯ ดังกล่าวนี้. แม้ว่าองค์สมเด็จพระบรมราชชนนีจะมิได้ประทับอยู่ในประเทศ, หน่วยแพทย์อาสาสมัครเคลื่อนที่เหล่านี้ก็ยังคงออกปฏิบัติการให้กิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปตามปรกติ.

ในวาระดิถีอันเป็นมงคล, คล้ายวันประสูติของสมเด็จพระบรมราชชนนี ผู้เขียนขอเชิญชวนทุกท่านร่วมกันแสดงความชื่นชมยินดีในการที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระศรินครินทราบรมราชชนนี. และพร้อมกันนี้โปรดระลึกถึงพระกรุณาธิคุณที่สมเด็จพระองค์นั้นได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสันติสุขของชาติบ้านเมืองและมวลมนุษยชาติเป็นส่วนรวม, และถวายพรพระให้พระองค์ทรงพระเกษมสำราญ, เพียบพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย, มีพระชนมายุยืนนาน, เพื่อได้เป็นมิ่งขวัญและร่มโพธิร่มไทรของประชาชนสืบต่อไปชั่วกาลนาน.